

Přebělohorská společnost

7.11.2018

Šlechtický stav

Od 12.st. se česká šlechta začíná vnitřně rozlišovat podle postavení a majetku

Urození, kteří byli nejvíce spjati s vládnoucím knížetem a tvořili jádro jeho družiny => vyšší šlechta

Řadoví družiníci, knížecí sedláci a vojáci => nižší šlechta

Rozdíl mezi jednotlivými vrstvami byl dán majetkovým zázemím, politickým vlivem, mocenskými ambicemi, urozeností.

Kodifikace panského a rytířského stavu

Do 15.st. není hranice mezi nižší a vyšší šlechtou

- Vysoká prostupnost
- Není ustálená titulatura a stává se, že vyšší šlechta se nechává oslovovat „rytíř“ a nižší šlechtic užíval oslovení „pán“

Snaha o právní kodifikaci hranic mezi nižší a vyšší šlechtou již ve 14.st.

1435 spor „*o sedání v lavicích*“

- Pronikání méně urozené válečnické šlechty při obsazování míst na obnoveném zemském soudu

Ke konci 15.st. uzavírání šlechtických stavů

- Vyšší šlechta užívá oslovení „urozený pán, pan“, „Vaše Milost“ / „Jeho Milost“
- Rytíři – oslovení „urozený a statečný“
- Vladykové – oslovení „urozený“
- Erbovní měšťané – oslovení „slovutný“ a měšťané bez erbu – oslovení „opatrný“

Uzavření panského stavu

Urozenost, stará rodová tradice, velký pozemkový majetek, zastávání důležitého úřadu

MORAVA

- 1479-1480 uzavření panského stavu na základě rozhodnutí 15 starých a 8 mladších moravských panských rodů – rodová jména zaznamenána v Tovačovské knize

ČECHY

- 1497 vyšší šlechta si vydobyla právo rozhodovat o přijímání nových členů do panského stavu
- Nový pán musel prokázat urozené předky do 4. generace (praděd), požádat zemského soudce, aby mohl klást zápisy svobodného majetku do zemských desk
- Přijetí do stavu vyžaduje souhlas panovníka, ale také čeští páni o tomto musí rozhodnout sami na zemském sněmu
- Vladislavské zřízení zemské (r.1500)
  - Jmenovitě uvádí 47 urozených panských, tzv. starožitných rodů
  - Jim vyhrazeny nejvyšší zemské úřady

Uzavření rytířského stavu

Nemá dostatečnou urozenost, mají krátkou rodovou historii a úřady zastávají jen výjimečně

Narůstající počet zájemců o šlechtictví z řad bohatých měšťanů, kteří nemohli dokázat dostatečné množství předchozích generací urozeného původu

1497 nižším šlechticem může být jen urozená osoba, které panovník udělil erb (nobilitace -> erbovníci) a posléze ji sami rytíři přijali na zasedání zemského sněmu do svých řad

Museli mít zápis svobodného pozemkového majetku do zemských desk, který nový šlechtic učinil se souhlasem nižších šlechticů shromážděných na zemském soudu

1564 definitivní stvrzení způsobu přijímání do rytířského stavu

Pobělohorské období

Starobylost rodu nahrazena zásluhami jedince a jeho věrností vládnoucí dynastii

Šlechtickému stavu nadřazen stav duchovenský – arcibiskup pražský

- OZZ 1627/1628 prohlašuje duchovenstvo za první stav v zemi X před Bílou horou byla prvním stavem šlechta -> městský stav -> duchovenstvo

Přijetí do panského stavu

- Nerozhoduje stav sám, ale panovník privilegiem vystavené českou dvorskou kanceláří
- Většina majetnějších rytířů se tak dostala do panského stavu
- Rytířský stav pomalu ztrácel politický vliv a majetkové zázemí a počátkem 18.st. prakticky zanikl

Pronikání cizí šlechty

Podmínky pro udělení titulu

- Zapsání svobodného majetku do desk zemských
- Udělení inkolátu (uděluje zemský sněm)
- Předložení genealogických dokladů o svém urozeném původu

1486 usnesení stavů v Čechách – zakupovat panství mohou jen šlechtici, kteří nevlastní statky mimo země Koruny české

1500 usnesení začleněno do Vladislavského zřízení zemského

1564 podmínka pro uchazeče o český inkolát zrušena

Titulatura – předbělohorské období

Mimo české země užívána odlišná titulatura, která měla svou vlastní hierarchii – kníže, vévoda, hrabě, svobodný pán -> v českých zemích všichni zahrnuti do panského stavu bez rozdílu na jejich postavení

Panský stav

- Před Bílou horou nebyl dále vnitřně diferenciováný

Rytířský stav

- Na přelomu 15./16.st. nejednotná titulatura – rytíř, vladyka, zeman, panoš, man, nápravník
- Významem a urozeností si jsou rovni X liší se způsobem získání šlechtického titulu
  - Rytíři – za zásluhy na bitevním poli, panovníkem pasován
  - Zemané – šlechtic, který v zemi žil dlouhou dobu, vlastnil menší statek a nebyl pasován na rytíře, ale nebyl ani ve služebném postavení
  - Vladykové - držel určitý pozemkový majetek, nebyl pasován na rytíře a většinou sídlil na venkovském dvoře
  - Panoši – nevlastní svobodný majetek, vstupovali do služby vyšší šlechty

Titulatura – pobělohorské období

Obnovení zřízení zemské

- Vyšší šlechta:
  - Kníže/vévoda – „Herzog/ Fürst“
  - Hrabě – „Graf“
  - Svobodný pán – „Herr/ Freiherr“
- Nižší šlechta
  - Rytíř – „Ritter“
    - Starý rytířský stav (Altritterstand)
    - Rytířský stav (Ritterstand)
    - Starý vladycký stav (Altwladyckenstand)
    - Vladycký stav (Wladyckenstand)
    - Prostý šlechtický stav (Adelstand)
    - Erbovnictví (Wappenbrief)

Titulatura – pobělohorské období

Tituly „vévoda, kníže, hrabě“ se staly ukazatelem prestiže, které byly udělovány císařem loajální šlechtě

Před rokem 1620 byly pro přijetí do šlechtického stavu důležitými aspekty urozenost, držba zemských úřadů a věk

Po roce 1620 se jimi staly tituly, osobní privilegia, postavení u dvoru a délka úřednické praxe

1726 šlechta rozdělena do 4 skupin podle urozenosti a starobylosti, přičemž nejvyšší šlechta se vyznačovala přístupem ke dvoru

1746 zavedení jednotného šlechtictví dědičných zemí – povyšování měl ve své pravomoci panovník – byrokratická záležitost

Hierarchie v Čechách – panský stav

V Čechách – rozdělení funkcí 1497

- Nejpřednější místo náleželo rožmberskému vladaři
- Nejvyšší zemští úředníci
  - Nejvyšší purkrabí
  - Nejvyšší hofmistr
  - Nejvyšší maršálek – společný pro Čechy i Moravu (dědičnými držiteli páni z Lipé)
  - Nejvyšší komorník
  - Nejvyšší zemský sudí
  - Nejvyšší kancléř
  - Dvorský sudí
  - Karlštejnský purkrabí (1 ze 2)
- 7 pánů ze zemského soudu
- Cca 10 přísedících dvorského soudu
- Ostatní členové staropanských rodů
- Nově povýšené rody

Hierarchie v Čechách – rytířský stav

V Čechách – rozdělení funkcí r. 1497

- Nejvyšší zemští úředníci
  - Nejvyšší zemský písař
  - Podkomoří
  - Purkrabí Hradeckého kraje
  - Karlštejnský purkrabí (1 ze 2)

- Menší zemští úředníci
  - Místokomorník
  - Místosudí
  - Místopísař
  - Podkomoří královský
  - Úředník královny
  - Úředník podkomořího
  - Menší písař
  - Místokancléř
  - Purkrabí Pražského hradu

Hierarchie na Moravě

Nejvyšší zemské úřady ovládal jen panský stav

Ke změně v postavení nižší šlechty dochází až na přelomu 15./16.st.

1493 mají rytíři 6 míst (z 20) u zemského soudu

1523 rozdělení nejvyšších zemských hodností mezi oba šlechtické stavy

- Panskému stavu vyhrazeny úřady:
  - Nejvyšší zemské hodnosti:
    - Zemský hejtman
    - Maršálek – společný pro Čechy i Moravu (dědičnými držiteli páni z Lipé)
    - Nejvyšší komorník
    - Nejvyšší sudí
- Rytířskému stavu vyhrazeny úřady:
  - Nejvyšší zemské hodnosti
    - Dvorský sudí = Hofrychtěř
    - Podkomoří
    - Nejvyšší písař
  - Menší zemští úředníci
    - Komorník / místokomorník
    - Sudí menšího práva / místosudí
    - Menší písař / místopísař
    - Zemský purkrabí

Uplatnění nižší šlechty

Pravidelně zastoupeni v úřadech ústřední správy šlechtických velkostatků (vrchnostenská kancelář), v revizních orgánech, v úřadech regentů, kontrolních a revizních institucích, hejtmanských a purkrabských úřadech

Mezi hodnostáři šlechtických dvorů – hofmistry, maršálky a štolmistry

Méně zámožní nižší šlechtici vstupovali do úřadů krajských hejtmanů, krajských berníků a výběrčích posudného

Od roku 1600 tato místa častěji obsazuje vzdělané měšťanstvo (byrokratizace a profesionalizace správního systému)

Vzdělaná nižší šlechta se přesouvala do zemských a dvorských administrativních orgánů

Uplatnění nižší šlechty - velkostatek

Na nejrozsáhlejších dominiích má vrchní dozor nad veškerou hospodářskou činností vysoce postavený úředník šlechtického původu s titulem regenta či ústředního ředitele

Hejtman – zástupce vrchnosti na panství

- Politická, vojenská, hospodářská, soudní a policejní pravomoc

Purkrabí a podpurkrabí – pomocníci hejtmana

Písaři – podle agendy písař důchodní, obroční, dobytčí, pivovarní, rybní, stavební, mlýnští,...

Fišmistři, sládci, obročníci, lovčí, myslivci, polesní, hajní,... - nižší výkonný orgán podléhající agendovým písařům

Měšťané, svobodníci,
nápravníci, dvořáci

Rozdělení měst

Města vrchnostenská

Města královská

- Mají politická práva jakožto městský stav
- Legislativní moc X už za dob Jagellonců omezována
- Omezená soudní moc na lokální úrovni
- Na Moravě měla u zemského sněmu společnou kurii s preláty

Měšťanská společnost

Plnoprávní obyvatelé města, kterým bylo uděleno tzv. městské právo

Požíval městských výsad, vlastnil/obýval městský dům, vykonával řemeslo/živnost ve městě a tzv. trpěl s obcí

Kdo se mohl stát měšťanem?

- Lidé osobně svobodní
  - Výhostní list = propuštění z poddanství
  - List zachovací = propuštění z předchozí obce
- Lidé bezúhonní
- Musí složit slavnostní slib poslušnosti – prověření ochoty „trpět s obcí“, tzn. ztotožnit se se zájmy dané pospolitosti

Udělení městského práva

- Nástroj kontroly, dohledu a podřizování nově přijímaných měšťanů platným právním a společenským normám

Měšťanská společnost

Odlišování několik typů měšťanství

- „soused“
  - řádný měšťan, který stojí pod plným právem
- „obyvatel“
  - město mu nabízí pouze ochranu, „neplnoprávný“ člen komunity
- „usedlý měšťan“
  - právo aktivně se podílet na jednání obce
  - Vlastní ve městě nemovitost nebo alespoň její části

Mezi stavovskou společností

Držitelé svobodných selských statků zapsaných v zemských deskách

První zmínky ve 14. století

- Zvláštní třída venkovského obyvatelstva osobně svobodného, která spadá přímo pod krále a jeho úřady a je nezávislá na jiné vrchnosti (v ohledu osobním i majetkovém)

14.st. pojem „*heredes*“ / „*dědic*“, od 15.st. pojem „*svobodník*“, „*dědinník*“

Zemské zřízení r. 1549 zavádí pojmy „*dvořák, svobodník, nápravník*“

Mezi stavovskou společností

Právní vymezení

- Zemské zřízení r. 1500 rozděluje obyvatelstvo na stav panský, rytířský, městský a ostatní řadí k poddanství
- 1571 královský prokurátor pověřen vedením seznamů svobodníků
- 1575 „svobodníci a jiní dědiční poddaní císařští / královští“
- 1597 svobodníci jako komorní jmění
- OZZ zmiňuje obyvatele, kteří pod žádný stav nenáležejí, avšak své dvory, grunty a pole pod panovníkem mají
- 1630 zápisy svobodných statků nevedeny v zemských deskách, ale v knihách svobodnických
- Vždy se o nich mluví jako o zvláštní třídě/stavu **související s držbou svobodného majetku**

Mezi stavovskou společností

- Propuštění osoby a statku, případně zisk statku za určitý obnos / odměnu za služby
  - Zisk výhostního listu – jen pro svou osobu nebo i na statek
  - Osobně se musel postarat, aby provedl zápis do desk zemských + panovnická relace
- Svobodné statky podléhají zemskému soudu
- Osobně jsou podřízeni taktéž soudu zemskému, případně královskému/komornímu prokurátoru
- Správně jsou podřízeni úřadům krajským a nejvyšším zemským
- Pokud svobodný statek držel poddaný, spadal majetkově pod soud zemský, královský a správní úřady zemské a krajské, ale osobně podléhal své vrchnosti

Svobodníci

- Vojenská povinnost – po boku stavů + vypravují mužstvo a odvádí dávky na jeho udržování
- Zvláštní povinnost – dodávka k zemské hotovosti v podobě potahů a přípřeží
- Podléhají všeobecným berním a od 15.st. speciální „berně z dědinníků“, které odvádějí přímo krajským berníkům

Mezi stavovskou společností

Nápravníci

- Institut „manství“ / „nápravy“
- Statky (v blízkosti hradu) jsou drženy na základě lenního práva, kdy protislužbou panovníkovi/vrchnosti jsou **pouze** vojenské služby
- Obzvláště důležité na církevních panstvích
- Podléhají patrimoniální správě
- Vznik nápravnictví na základě úmluvy – obsah rozličný
- Možnost se vyhnout vojenským službám -> placení úroku (v dobách míru častější i z popudu vrchnosti)
- Právo se nápravnictví vzdát, prodat jej nebo darovat, pokud se zachovávají služby a vrchnost s tím souhlasí
- Majetek dědičný
- 17.st. námezdní vojsko -> zaveden stálý plat -> nápravníci upadají mezi ostatní poddané nebo se z nich stávají svobodníci (včetně deskového zápisu a povinnostmi s tím spojenými) -> koncem 15.st. splývání termínu nápravník/svobodník
- Původně nezatíženi berněmi (odváděny vrchností jako u jiných poddaných) X s „povýšením“ na svobodníky jim přibývá berní povinnost

Mezi stavovskou společností

Dvořáci

- Institut obzvlášť na Moravě
- Držitelé selských usedlostí stojící pod vrchnostmi, kteří užívali různých oprávnění oproti ročnímu platu (příspěvek na zemskou berni) nebo službě
- Osobně nesvobodní podléhali vrchnostenské správě (i majetkově)
- Téměř se nelišili od nápravníků
- Možnost vykoupit se od své vrchnosti -> svobodnictvo

Svobodní dvořáci

- Požívali mnohých výsad
  - Často měli své statky zapsány v zemských deskách
  - Vařit pivo a šenkovat
  - Lovit zvěř
  - Provozovat čížbu i na panských pozemcích (lov drobných ptáků)